

TENDENTIOUS IN METHODOLOGICAL COMPONENT OF MODERN LEGAL SCIENCE

Get'man I. V.

Article deals with problems of complex investigation of the transformations in modern legal doctrine. In the context of the raised problem, the modern approaches to the legal conception in a new fashion are investigated and analyzed.

Key words: methodological approaches as to the legal conception, legal intercourse, legal hermeneutic.

Надійшла до редакції 10.02.2012 р.

УДК 340.12: 342.72/73

Ю. С. Разметаєва,

канд. юрид. наук

Національний університет «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»,

м. Харків

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сприйняття прав людини як власних цінностей породжує готовність членів громадянського суспільства сприяти їх реалізації, а за необхідності виступити на їх захист. При цьому вирішальними є саме індивідуальні дії, а підключення до захисту прав інших осіб, громадських організацій та органів державної влади розглядається як допоміжні, альтернативні способи такого захисту.

Проблеми реалізації й захисту прав людини в громадянському суспільстві, а також у суспільствах трансформаційного типу розглядалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як А. В. Балінський, В. В. Баштанник, О. В. Грищук, Р. Дворкін, Р. А. Мюллерсон, М. П. Орзіх,

Т. І. Пашук, П. Рікер, В. І. Темченко, Н. В. Філик, Р. Циппеліус [Див.: 1-7; 9; 11-13]. Однак окремі її питання залишилися поза увагою теоретичних досліджень.

Метою даної публікації є визначення способів захисту прав людини, а також установлення шляхів подолання перешкод у реалізації цих способів в умовах формування громадянського суспільства.

Необхідність у захисті прав індивіда виникає, коли він не в змозі вільно користуватися ними, тобто коли існують перешкоди в їх здійсненні. Останні можуть виходити як від інших власників прав, так і від суспільних інституцій, держави тощо. Захист прав може бути наслідком як активних,

так і пасивних дій осіб, яким належить право або обов'язок щодо утримання від їх порушення. У першому випадку йдеться про те, що суб'єкт розпочав процес реалізації певного права, але відбулося зіткнення з діями чи бездіяльністю зобов'язаних осіб. Приміром, індивід вирішив реалізувати своє право на освіту (перетворити надану цим правом потенційну можливість на реальну) і з цією метою подав документи до вищого навчального закладу. Проте йому було відмовлено у їх прийнятті без пояснення причин, внаслідок чого ця особа звернулася до суду за захистом свого права. Другий випадок не передбачає дій з боку власника права, бо вони можливі лише з боку суб'єкта кореспондуючого йому обов'язку. Наприклад, власник права на свободу пересування не збирався реалізувати потенційну можливість вийти за межі власної домівки в неділю, однак був позбавлений реальної здійснення такої можливості діями іншої особи, яка замкнула його в будинку. Отже, необхідність у захисті права виникла через дії особи, зобов'язаної утримуватися від його порушення, при цьому можливість реалізації цього права мала потенційний зміст.

Слід зупинитися на термінологічному розрізненні понять «способи» й «засоби» захисту

прав людини. У науковій літературі ці 2 терміни часто ототожнюються [7, с. 37]. Однак, як видається, коректним є використання конструкції «способи захисту прав», оскільки остання має більш широкий і зміст, і обсяг, тоді як «засоби захисту прав» указують на конкретні цільові дії. Способи захисту прав людини вказують на образ дій у цілому, а засоби захисту – на інструменти діяльності.

Механізм захисту прав людини визначається як система нормативних (насамперед матеріально-правових), процесуальних та інституціональних форм і способів захисту прав [6, с. 72]. Нормативна частина представлена досить об'ємним законодавством, інституціональна частина, тобто державні інститути, використовуючи властиві їм компетенцію і спеціальні засоби, додає дієвості всім частинам механізму. При цьому особлива роль відводиться частині процесуальній, яка (принаймні, в умовах формування громадянського суспільства) покликана виправити на практиці недоліки нормативної частини механізму захисту прав індивіда [6, с. 74-77]. У той же час покладання надмірних сподівань на процесуальну частину механізму захисту прав людини не є виправданим і може призвести до незбалансованості відповідних його елементів. Так, наділення суддів дискреційним правом

породжує змішування судової й законодавчої гілок влади навіть при високому професійному й науковому рівні їх правосвідомості.

Окремої уваги потребує право особи на захист належних їй прав, оскільки воно може виражатися як у самозахисті, так і в застосуванні основних (судового розгляду, звернення до органів державної влади чи до органів місцевого самоврядування) або допоміжних (звернення до суспільних інституцій, привернення уваги до порушення права на різних рівнях, надання приватному інтересу публічного статусу) способів захисту.

Право особи на захист належних їй прав (або право на правовий захист) визначається як специфічне суб'єктивне право, що надає правову можливість як самотійно, так і за допомогою компетентних суб'єктів, маючих правозахисні повноваження, обстоювати свої права й законні інтереси [1, с. 74]. Однак у наведеній дефініції способи захисту відповідного права звужуються до самозахисту або звернення до суб'єктів, які мають правозахисні повноваження. Вочевидь, інституції громадянського суспільства не можна віднести до таких суб'єктів, навіть в особі правозахисних організацій. При цьому звернення до відповідних суспільних інституцій є досить ефек-

тивним засобом захисту прав людини. Отже, право особи на захист належних їй прав включає більше правових можливостей, аніж у вищезначеному розумінні.

У ч. 4 ст. 55 Конституції України закріплено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Складнощі застосування такого способу, як самозахист права, полягають у визначенні балансу між протиправністю дій щодо порушеного права і потенційною протиправністю дій по його захисту (наприклад, перевищення меж необхідної оборони, застосованої з метою захисту права індивіда). Друга проблема використання самозахисту права пов'язана з його, так би мовити, незабезпеченістю. Якщо звернення до суду за захистом права індивіда в більшості випадків передбачає винесення рішення, виконання якого гарантується (аж до відповідних дій виконавчої служби), застосування самозахисту права не підкріплено рішеннями й діями осіб, наділених владними повноваженнями.

Як зазначає Р. Циппеліус, для самодопомоги, тобто для примусового втілення в життя права тими, права яких були порушені, в системі організованої правової гарантії існує лише об-

межений простір. І якщо певною мірою це має місце, воно все ж таки не може бути неконтрольованим кулачним правом. Більш того, правові процеси готові завжди контролювати, чи існували законні передумови для самооборони і чи не перейдено їх законну межу [13, с. 200]. Така самодопомога, або самозахист, застосовується передусім у ситуації, що потребує швидкого реагування, а тому державно-правові гарантії цього способу не можуть бути надані. Приміром, якщо хтось погрожує зброєю власникові права, той не в змозі спочатку бігти до суду, а вже потім застосовувати необхідну оборону.

Видається право на захист прав, що здійснюється людиною за допомогою державних структур і процедур. Воно містить 2 основні способи захисту: використання судових установ (як національних, так і міжнародних) і звернення до уповноважених державних органів, їх посадових осіб та органів місцевого самоврядування. Такому розподілу відповідає й логіка викладення відповідних положень у Конституції України. За ч. 1 ст. 55 кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; ст. 40 встановлює, що

всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати об'рунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Серед основних способів захисту прав головне місце, безумовно, належить захисту судовому. Така значущість останнього породжує як певну відокремленість, надюрідичну природу суду, пов'язану з тим, що він безпосередньо виражає й відновлює справедливість, так і необхідність суворої регламентації судової процедури, відповідних вимог до осіб, які відправляють правосуддя. Щодо цього слушним є твердження, наведене П. Рікером: «Існують чотири умови об'рунтованості й компетентності акту судження в його юридичній формі: 1) існування писаних законів; 2) наявність інституційних рамок: трибунал, суди тощо; 3) втручання кваліфікованих, компетентних, незалежних осіб, на яких покладена відповідальність за прийняття судового рішення; 4) заданий процесом характер дії, завершенням чого стає виголошене рішення» [9, с. 184].

Застосування такого способу захисту прав передбачає розв'язання питання щодо його підстав

у тому розумінні, що не завжди закріплені, так би мовити, буквою закону права співвідносяться з «духом закону». Адже судовій практиці, особливо на рівні міжнародних інстанцій, відомі випадки розширювального тлумачення норми того чи іншого нормативно-правового акта з метою справедливого вирішення справи, відповідаючого принципам права. Основні підходи до розв'язання означеного питання ґрунтуються на 3-х теоріях: *судового активізму, судової стриманості й судового поважання*.

Теорія судового активізму передбачає, що судам потрібно розробити принципи легальності, рівності й усього іншого, щоб час від часу вони зазнавали ревізії і скласти відповідні судження щодо актів, прийнятих законодавчим органом держави та іншими суб'єктами правотворчості [4, с. 202]. Вочевидь, така теорія, заснована на визнанні дискреційного права суддів надає їм широких повноважень стосовно захисту прав людини. Негативними ж її моментами виступають: (а) можливість різкого розходження між думками суддів щодо тлумачення того чи іншого правового тексту (один суддя може підтвердити наявність латентного права, а інший - спростувати); (б) невизначеність змісту і протиріччя між самими правовими принципами (приміром,

навіть зміст основоположного принципу верховенства права залишається предметом дискусій); (в) зрушення балансу між гілками влади за рахунок надання суддям особливих повноважень (адже вони можуть досить вільно інтерпретувати акти законодавчої й виконавчої влади).

Стосовно *теорії судової стриманості* зазначимо, що в ній, навпаки, стверджується, що судам варто залишати в силі рішення інших гілок влади, навіть якщо вони йдуть урозріз з тим, як самі судді розуміють принципи, необхідні з точки зору широких конституційних доктрин [4, с. 203]. Звідси випливає, що судді пов'язані не тільки попередніми судовими, а й будь-якими нормативними актами інших гілок влади. Недоліками наведеної теорії можуть бути: (а) неспроможність суддів у повному обсязі захистити права, порушені рішеннями й діями державних органів, їх посадових осіб чи органів місцевого самоврядування; (б) марність наявності високих моральних вимог до суддів (адже їх власні моральні і правові переконання не мають тут жодного значення); (в) брак індивіда праву як такого, якщо його не було встановлено й гарантовано чіткими правовими нормами.

Альтернативою наведеним підходам виступає *теорія судового поважання*. Вона виходить з

того, що громадяни дійсно мають права стосовно держави крім тих, які чітко надає їм закон, але при цьому зазначається, що характер і сила цих прав є дискусійними, і стверджується, що питання визнання прав лежить не на судах, а на інших політичних інституціях [4, с. 204]. Так, в окремих випадках з урахуванням принципів права й необхідності захисту прав людини рішеннями суда можуть бути підтверджені права індивіда, які не були прямо перелічені в тексті нормативного акта. Однак ці рішення мають характер винятку і повинні супроводжуватися змінами правових актів інших суб'єктів (міжнародних інстанцій, національних органів, організацій та ін.). Видається, що *теорія судового поважання* найбільш точно відповідає ідеї прав людини, оскільки надає можливість їх реалізувати та захищати на користь власників прав чи зобов'язаних суб'єктів.

Вважаємо, що потребує розгляду проблема надійності судових рішень, яка у громадянському суспільстві набуває зовсім іншого змісту, ніж у тому, що тільки прагне до громадянського. У першому випадку йдеться про виваженість і незмінність судових рішень, інакше як за особливих і виняткових обставин. Тому кожне окреме рішення повинне бути максимально об'рунтованим як загальними принци-

пами права, так і конкретними нормативними актами, мати переконливу сутність. Звідси випливає, що за максимально всеохоплюючого розв'язання правових проблем перевага принципово віддається надійності правових рішень порівняно з їх вимогою матеріальної справедливості. Винятки мають місце лише за дуже серйозних процесуальних помилок або за умови недостатньої об'рунтованості рішень, що призводить до скасування їх або до можливості відновлення процесу [13, с. 171]. Наведене не означає несправедливого вирішення справи, а лише те, що захист прав і поновлення справедливості відбуваються в межах одного судового рішення і зазвичай не потребують додаткових процедур. Тому зміна рішень можлива лише в найскладніших справах і за особливих підстав, або взагалі неможлива, оскільки тягне за собою набагато більші порушення прав, аніж у випадку збереження їх у силі.

Разом із тим в умовах формування громадянського суспільства надійність судових рішень стосується перш за все можливості їх реального виконання, що характерно і для українського суспільства. При цьому досягнення належного стану виконання судових рішень на практиці є нагальною проблемою суспільства, прямуючого до громадянсь-

кого, яким і є українське. У питаннях реалізації й захисту прав людини можна констатувати глибокий розрив між офіційно задекларованим і реально існуючим порядком їх здійснення [10, с. 42]. Відповідно, власник прав, який вирішив обрати саме такий спосіб їх захисту, стикається не тільки з тривалістю і невизначеністю результату судового розгляду справи, а й з неможливістю реального забезпечення такого захисту внаслідок невиконання рішення, винесеного на його користь.

Потрібно підкреслити, що до основних способів захисту прав належить і звернення до уповноважених державних органів, їх посадових осіб та органів місцевого самоврядування. Деякі вчені наголошують: оскільки єдиною ідеологією соціальної рівноваги можуть бути тільки моральні цінності як уособлення ідей про рівність людей у гідності, природній свободі, справедливості як вираження взаємної допомоги й відповідальності за долю ближніх, то між людиною й законом має бути лише моральний бар'єр як сутність самого закону й сенсу людського життя. Відповідно до цього називаються особливості діяльності правоохоронних органів у механізмі забезпечення громадянських прав і свобод людини як єдності ціннісно-моральної їх сутності, правового

змісту й певних способів реалізації [11, с. 76].

Однак таке розуміння засноване на необґрунтованих сподіваннях стосовно високих моральних якостей і почуття відповідальності уповноважених осіб перед індивідами – власниками прав. Приміром, ст. 19 Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р., № 393/96-ВР серед обов'язків органів державної влади й органів місцевого самоврядування щодо розгляду звернень громадян установлює: (а) об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги; (б) скасовувати або змінювати оскаржувані рішення у випадках, передбачених законодавством України, якщо вони не відповідають закону або іншим нормативним актам; (в) невідкладно вживати заходів щодо припинення неправомірних дій, виявляти, усувати причини й умови, які сприяли порушенням; (г) забезпечувати поновлення порушених прав, реальне виконання прийнятих у зв'язку із заявою чи скаргою рішень; (д) вживати заходів щодо відшкодування у встановленому законом порядку матеріальних збитків; (е) у разі визнання заяви чи скарги необґрунтованою, роз'яснити порядок оскарження прийнятого за нею рішення та ін. [8]. Вочевидь, сумніненне виконання навіть перелічених обов'язків суттєво на-

близило б досягнення в цілому такого стану суспільства, як громадянське, й належного захисту прав людини, зокрема.

Зазначимо, що здійснення права на захист прав індивіда за допомогою суспільних інституцій полягає в таких способах захисту: а) звернення до суспільних інституцій спеціального чи загального спрямування на реалізацію прав (правозахисних організацій чи інших об'єднань громадян); б) привернення уваги до порушення права на різних рівнях (через місцеві чи загальнодержавні засоби масової інформації, публічні виступи, організацію акцій протесту); в) надання приватному інтересу публічного статусу (ініціювання відповідних змін до нормативних актів). Допоміжний характер названих способів захисту прав людини не означає їх меншої впливовості й сили. Ідеться, поперше, про те, що останні у суворому сенсі не є правовими способами, оскільки звертаються, зокрема, до моральних, соціальних, політичних сторін суспільного життя; по-друге, вони можуть застосовуватися одночасно з основними, бо щодо них немає правових вимог, на кшталт браку попереднього судового розгляду чи одночасного розгляду в декількох інстанціях.

У той же час для громадянського суспільства не менше зна-

чення й ефективності мають неюридичні способи, властивість додатковості вони мають скоріше у суспільстві трансформаційному, де відповідні форми не укорінені у свідомості й культурі індивідів, інституцій і соціуму в цілому. Приміром, висвітлення в засобах масової інформації винесення суддею несправедливого рішення або якихось зловживань у судовому розгляді не є підставою для перегляду цього рішення. Однак вплив такого способу здійснюється передусім за рахунок неправових чинників, що стосуються репутації судді, обурення громадськості, створення несприятливих умов у спілкуванні з іншими індивідами для особи, яка порушила права людини.

Особливої уваги потребує такий спосіб, як надання приватному інтересу публічного статусу. Дотримання права може гарантуватися й у спосіб, коли протиправні акти оголошуються недійсними або скасовуються: (а) закони, які суперечать конституції, оголошуються недійсними при перевірці правових принципів конституційним судом, (б) протиправні адміністративні акти скасовуються в адміністративно-судовому процесі, (в) несправедливі вироки суду згідно з правовими засобами можуть бути скасовані у вищій інстанції [13, с. 200]. Відповідні зміни до нормативних актів можуть бути

ініційовані особою, яка бажає не тільки захистити своє порушене право, а й не допустити повторення таких випадків у подальшому. Тому власник прав людини може виступити суб'єктом громадської ініціативи з особистою пропозицією щодо змін до законодавства, заручитися підтримкою прямих суб'єктів законодавчої ініціативи (приміром, членів парламенту) або докласти зусиль для проведення референдуму з проблемного питання.

Зважаючи на те, що кінцевим позитивним результатом застосування вищезначених способів є належний захист права людини, потрібно зупинитися на питанні спрямованості механізму останнього. Деякі вчені підкреслюють, що механізм захисту прав індивіда передбачає заходи, дія яких передовсім спрямована на поновлення порушених прав внаслідок завдання певної шкоди [Див., напр.: 12, с. 61, 62]. Видається, таке спрямування названого механізму є занадто звуженим і не відображає всіх можливих способів захисту прав. Наприклад, якщо сталося вбивство, право потерпілої особи на життя вже запізно відновлювати. У такому разі цей механізм працює на попередження випадків порушення прав у подальшому (загальне і спеціальне) та відшкодування шкоди особам, права яких постраждали або можуть

бути нереалізовані внаслідок цього злочину є суб'єктами захисту в такому разі можуть бути члени сім'ї, які залишилися без годувальника. Отже, механізм захисту прав людини спрямований на поновлення порушеного права, усунення перешкод у його реалізації, попередження подібних правопорушень і відшкодування завданої ними моральної й матеріальної шкоди.

Традиційно способи захисту прав індивіда поділяють на міжнародні й національні. На міжнародному рівні захист здійснюється через систему міжнародних (наднаціональних) угод, установ, органів та організацій, що діють з метою дотримання й реалізації загальновідомих міжнародних стандартів прав людини, а при потребі – їх відновлення в разі порушення [2, с. 57]. Складнощі, що виникають при застосуванні міжнародної системи захисту прав людини, пов'язані насамперед з довготривалістю цього процесу. У такому випадку особа, права якої порушені, так би мовити, втрачає надію на належний захист у системі національних способів. Однак це не означає можливості звернення до відповідних міжнародних структур в обхід внутрішньодержавних, навіть якщо ця особа із самого початку не вірить у поновлення справедливості за допомогою національних спо-

собів захисту прав. Проте й авторитетність, і виконуваність рішень міжнародних установ, особливо судових, у свідомості громадянського суспільства, на жаль, вищі, аніж надія на національні способи захисту прав людини.

Потрібно звернути увагу на питання пріоритетності міжнародних і національних способів захисту прав людини. Так, низка дослідників наполягає на необхідності верховенства міжнародного права у сфері прав людини [3, с. 8]. У свою чергу, деякі вчені стверджують, що в цій царині першочергове значення мають внутрішньодержавні органи й організації, механізми і процедури [5, с. 93]. Як вбачається, не можна вести мову про верховенство одного з наведених способів захисту прав індивіда, оскільки (а) вони мають неоднакові підстави застосування, (б) належать до різних рівнів системи захисту прав людини, і (в) не передбачають альтернативності у використанні. Отже, найбільша ефективність цього процесу й контроль за дотриманням прав людини досягаються при поєднанні міжнародних і національних механізмів захисту прав індивідів.

Окремо варто зупинитися на такому способі захисту, як звернення до омбудсмена – уповноваженого з прав людини. Особливе значення названого спосо-

бу захисту прав визначається специфічним статусом омбудсмена. З одного боку, він включений до системи інститутів держави, з другого – належить до інституцій громадянського суспільства. На жаль, в умовах формування громадянського суспільства уповноважений з прав людини не завжди володіє достатньою впливовістю й незалежністю, а тому залишається номінальним суб'єктом захисту прав індивіда.

Таким чином, можна виділити способи захисту прав людини у громадянському суспільстві: (а) основні, що включають судовий розгляд, звернення до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, і (б) допоміжні (або додаткові), що включають звернення до суспільних інституцій, привернення уваги до порушення права на різних рівнях, надання приватному інтересу публічного статусу.

Підсумовуючи викладене, потрібно підкреслити, що й основні, й допоміжні способи захисту прав індивіда, повинні застосовуватися власниками прав на засадах поєднання з метою належної реалізації цих прав і в межах окреслюваного ними простору свободи, що співвідноситься з відповідними просторами свободи інших суб'єктів.

Список літератури: 1. *Балінський А. В.* Право людини на правовий захист як парадигма сучасної юридичної науки / А. В. Балінський // Митна справа. – 2007. – № 1. – С. 72-76. 2. *Баштанник В.* Регламентация захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект / В. Баштанник // Право України. – 2006. – № 9. – С. 56-60. 3. *Грищук О.* Принципи співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права щодо прав людини / О. Грищук // Вісн. Львів. ун-ту: сер. юрид. – 2006. – Вип. 42. – С. 3-9. 4. *Дворкін Р.* Серйозний погляд на права / Р. Дворкін; [пер. з англ. А. Фролкін]. – К.: Основи, 2000. – 519 с. 5. *Мюллерсон Р. А.* Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с. 6. *Орзіх М. П.* Судова влада в механізмі захисту прав людини: доктрина і практика / М. П. Орзіх // Актуал. пробл. політики: зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – О.: Юрид. літ., 2002. – Вип. 13-14. – С. 70-82. 7. *Пашук Т.* Поняттєвий апарат юридичного правозахисту: термінологічні аспекти / Т. Пашук // Вісн. Львів. ун-ту: сер. юрид. – 2006. – Вип. 42. – С. 35-41. 8. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р., № 393/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256. 9. *Рікер П.* Право і справедливість / П. Рікер; пер. з фр. – К.: Дух і літера, 2002. – 216 с. 10. *Рудич Ф.* Громадянське суспільство в Україні: віражі і перспективи сходження / Ф. Рудич // Віче. – 2004. – № 6. – С. 39-44. 11. *Темченко В.* Співвідношення ідеології, права та моралі у сутності механізму забезпечення громадянських прав і свобод людини / В. Темченко // Підпр-во, госп-во і право. – 2005. – № 10. – С. 72-76. 12. *Філик Н.* Громадянське суспільство та проблема захисту прав людини / Н. Філик // Підпр-во, госп-во і право. – 2003. – № 8. – С. 61-64. 13. *Циппеліус Р.* Філософія права: підруч.; пер. з нім. / Р. Циппеліус – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ГРАЖДАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Разметаева Ю. С.

В статье исследуется механизм защиты прав человека, определяются способы их защиты. Предлагаются пути преодоления препятствий в реализации прав индивида в условиях формирования гражданского общества. Рассматривается приоритетность использования национальных и международных способов защиты прав человека.

Ключевые слова: права человека, гражданское общество, способы защиты прав человека, формирование гражданского общества.

WAYS OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN CIVIL SOCIETY

Razmetaeva Y. S.

The mechanism of protection of human rights in civil society was investigated, ways to protect rights were determined in the article. Ways to overcome obstacles in the realization of human rights in the formation of civil society have been proposed. The priority of national and international ways to protect human rights was considered.

Key words: human rights, civil society, ways to protect human rights, formation of civil society.

Надійшла до редакції 20.02.2012 р.